

Simen Skaug Ladegård

Grunnlovskast og bøndernes politiske utvikling frem mot 1814

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8–13

Veileder: Anne Engelst Nørgaard

Mai 2024

Simen Skaug Ladegård

Grunnlovsutkast og bøndernes politiske utvikling frem mot 1814

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Anne Engelst Nørgaard
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innhold:

Innledning:.....	2
Tema:	2
Problemstilling:.....	2
Metode:	2
Bønder, påvirkning og politikk på 1700- og tidlig 1800-tallet.....	5
Bøndenes politiske arenaer	5
Supplikker som påvirkningsmulighet	6
Lydhetsideologi, forsamlingsforbudet og aksjonering	6
Bønder som ombudsmenn og allmuen inn i lokalstyret	7
Sosiale skiller i bondestanden.....	9
Bøndenes politiske ledere	10
Bonderepresentanter ved grunnlovsforsamlingen	11
Analyse og redegjørelse av bondegrunnlovsforslagene	12
Modum allmues utkast.....	13
Gudbrandsdalen fogderis utkast	16
Hedemarken fogderis utkast	19
Toten Prestegjelds utkast	21
Sammenligning av bondeutkastene	24
En profesjonalisering og reduksjon av Embetsmenn.....	24
Eiendom og Odelsretten	26
Skrive- og tankefrihet	27
Stemmerett og representasjon.....	27
Sammenligning av bondeutkast og utkast utenfor bondestanden	28
Biskop P. O. Bugges grunnlovsutkast.....	28
Professor Schlegels grunnlovsutkast	30
Avslutning	32
Litteraturliste:	34
Kildemateriale:	34
Litteratur:	34

Innledning:

Tema:

Oppgavens tema strekker seg over temaet Norges bondestand på 1700- og 1800-tallets og hvordan de hevdet seg som politiske aktører lokalt, men også gjennom nasjonal deltakelse. Bøndene hadde både på 1700- og tidlig 1800-tallet hatt et inntog i lokalstyre og lokale bondeeliter drev politisk arbeid både med og utenfor embetsmennesenes kontroll. Året 1814 skulle bli et viktig år for hele den norske befolkning, og det var bønder representert ved grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll og i innsendte grunnlovsutkast. Å granske disse grunnlovsutkastene i lys av hvordan bondestanden fungerte politisk før grunnlovsåret virker derfor svært interessant, og målet med oppgaven er å få svar på hvordan bønder praktiserte politikk før 1814 og hvordan dette kommer til uttrykk i utkastene deres.

Problemstilling:

I første del av oppgaven trekker jeg inn historisk kontekst for å vise bøndenes politiske adferd, kultur samt muligheter for påvirkning. Spørsmålet og problemstilling leder inn i andre del av oppgaven som vies til analyse av grunnlovsutkastene. Her bruker jeg komparativ analyse for å svare på oppgavens problemstilling:

Hvordan stod bondeutkastene tematisk i forhold til hverandre og utkast utenfor bondestanden?

For å svare på dette redegjør jeg i oppgaven for utvalgte bondeutkast fra Modum, Gudbrandsdalen, Hedemarken og Toten, samt analyserer og sammenligner disse for å finne likheter og forskjeller i tematikk hos dem. Deretter trekkes det inn utkast fra utenfor bondestanden og disse sammenlignes med de utvalgte bondeutkastene for å svare på problemstillingen. Problemstillingen søker å svare på hvilke tematiske likheter og forskjellige variasjoner som finnes i de utvalgte bondeutkastene for deretter å peke ut om noen av disse har samsvar med grunnlovsutkast utenfor. Resultatet vil kunne indikere om bøndene hadde enighet i saker mellom seg og med andre utkast fra personer som ikke var fra bondestanden.

Metode:

Arbeidet med denne oppgaven begynte med innsamling og gransking av litteratur om bøndenes politiske kultur på 1800-tallet. Her var hovedformålet å få et overordnet blikk over

eksisterende litteratur for så å videre studere tematikken som går igjen i denne litteraturen. Det var gjennom denne granskingen av politisk kultur ved inngangen til grunnlovsåret at norske bønders politiske utvikling stod fram som en svært interessant del av historien. Særlig bondestrategene beskrevet av Marthe Hommerstad i sin bok *Politiske Bønder* pirret min interesse, og gjennom videre lesning i Frode Hombs kapittel i *Ideal og realitet* bemerket grunnlovsutkastene fra bøndene seg som et interessant kildemateriell å studere. Jeg kunne derfor se til dette kapittelet for å finne primærkilden for disse utkastene. Riksforsamlingens forhandlings første del var både tilgjengelig gjennom universitetsbiblioteket og digitalt på Nasjonalbibliotekets nettside.

I sin bok *Historikerens arbeidsmåter* trekker Leidulf Melve og Teemu Ryymin frem sammenligningens fire dimensjoner i komparativ analyse. Disse er valg av antall undersøkelsesenheter, valget mellom synkron og diakron sammenligning, samt valget mellom fokus på likhet og/eller forskjeller og til slutt valget mellom primær eller sekundærkilder.¹ Den komparative analysen og redegjørelse som følger er synkron og fokuserer både på likheter og forskjeller. Målet for utkastdelen av oppgaven er å gjennom tolkningen av utkastene lete etter tematiske likheter og ulikheter som forekommer. En utfordring med dette er valg av grunnlovsutkast, da redegjørelse av disse var både tidkrevende og plasskrevende i oppgavens lengde. Valget falt på fire utkast fra Østlandet, ettersom det var der hovedsakelig utkastene kom fra, med noen unntak. Modum-, Gudbrandsdalen-, Toten- og Hedemarkens grunnlovsutkast er valgt fordi de forekommer i flere eksempler av eksisterende litteratur om temaet, som både gir en basis for tolkning og mulighet til sammenligning av tidligere tolkninger av utkastene. Således falt valget på å analysere disse fire utkastene, da de var nevnt i litteraturen og kommer fra et felles geografisk område, nemlig Østlandet. Etter slik tolkning og komparativ analyse av de utvalgte bondeutkastene var neste del av arbeidet å granske utkast som ikke kom fra bønder med mål om å belyse forskjeller og likheter i valg av tematikk og standpunkt, og gjennom sammenligning mellom dem kunne vise hvilken tematikk som var særegen for bondeutkastene og hvilke som ikke var det. Her falt valget på utkast som delvis passet med bøndenes utkast i lengde, men som hadde opprinnelse fra andre deler av befolkningen, derav Biskop Bugge og Professor Schlegel, som er tilgjengelige i Riksforsamlingens forhandlinger tredje del. Ved å ha opprinnelse i samme tidsperiode, samt at

¹Melve, L. (2018). Å arbeide komparativt. I L. Melve & T. Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter*. (s. 70-91). Universitetsforlaget. s. 74

de forekommer i samme bindsamling, vurderes disse utvalgte utkastene som passende i en synkron sammenligning. Overordnet omhandler sammenligningsdelen av oppgaven fokuset på å granske etter både likheter og ulikheter i tematikk i de utvalgte utkastene, og deretter belyse hvordan de forskjellige utkastene formulerer og argumenterer for eller imot denne tematikken.

En vurdering som melder seg sentralt i arbeidet med problemstillingen med tilknytting av bondeutkastene er hvorvidt de utvalgte utkastene er representative for utkastene jeg ikke har brukt i analysen, og hvorvidt de er representative for bondestanden som helhet. Dette er spørsmål som i følge Knut Kjeldstadli er sentralt i arbeid med problemstillinger som skal kartlegge synspunkter, holdninger og verdier.² Han legger vekt på at man må søke etter materiale som kommer fra personer som har mandat til å representere institusjonen. Når en trekker dette inn i oppgavens tematikk vil spørsmålet da være hvem disse mennene som skrev utkastene var. Dette kan indikeres ved granskingen av litteraturen om politisk kultur hos bøndene. At de bøndene som representerte bygda og var engasjerte i politikk var å regne som en bondeelite er et moment Marthe Hommerstad tar for seg i sin bok *Politiske Bønder* og sammen med de sosiale skillene pekt på i første del av oppgaven kan vi være oppmerksomme på at det var sosiale og økonomiske skiller i bondestanden og at bønder som var aktive i politikk gjerne var av øver sjikt i lokalsamfunnene.

Et poeng å trekke frem er at ifølge Kjeldstadli er det større grunn til å stole på dokumentasjon som har flere opphavspersoner, noe vi kan stadfeste at samtlige av de utvalgte bondeutkastene har, fra antallet underskrifter ved innsending.³ Det er også av interesse at disse utkastene er skapt for å deles med for offentligheten, grunnlovsformsalingen, så vurderingen om språkbruken og innholdet er noe frisert er også et viktig moment å ta stilling til.⁴ Dette aspektet kan være relevant i noen tilfeller i bondeutkastene, men jeg tolker språkbruken som relativt genuint på bakgrunn av den dirkede språkbruken og ordvalget rundt saker som adel og odel, samt tilfellene hvor bøndene i grunnlovsforsamlingen kunne bli latterliggjort basert på sin enkle væremåte. Gjennom redegjørelse og innblikk i litteratur om aktører og elite innen bondepolitikken får vi også en pekepinn på et annet viktig spørsmål ved tekstanalyse, nemlig

² Kjeldstadli, K. (1997). Å analysere skriftlige kilder. I E. Fossåkaret, O. L. Fuglestad & T. H. Aase (Red.), *Metodisk Feltarbeid: Produksjon og tolkning av kvalitative data* (s. 207-233). Universitetsforlaget. s. 209

³ Kjeldstadli, K. (1997). s. 211

⁴ Kjeldstadli, K. (1997). s. 211

av hvem og til hvilken hensikt teksten ble produsert. Forfatterens intensjoner vurderes basert på konteksten utkastene ble skrevet. Hensikten ved å sende inn slike utkast tolkes å ha vært å ta i bruk en mulig påvirkningskraft og muligheten til å fremme bondepolitisk standpunkt, og påvirke nasjonens framtid.

Bønder, påvirkning og politikk på 1700- og tidlig 1800-tallet

For å kunne svare på hva som forandret seg for bønder etter 1814, må man naturlig nok sette seg inn i hva slags politisk praksis bondesamfunnene bedrev i årene før møtet på Eidsvoll og grunnloven ble skapt. Det er også viktig å belyse hva den politiske bondekulturen var i disse årene, fordi det skaper konteksten som grunnlovsutkastene ble skapt i. Innenfor dette temaet er det en rekke interessante spørsmål å stille. Hvilke arenaer hadde bønder for å drive meningsutveksling, samt utføre politisk arbeid? Hvilke påvirkningsmuligheter hadde bøndene og hva var kjennetegn for de som ledet slikt politisk arbeid?

Bøndenes politiske arenaer

Stortinget var og forblir Norges lovgivende forsamling etter grunnloven i 1814.

Men hvordan og hvor ble politisk arbeid gjort før opprettelsen av denne forsamlingen? Hvor Stortinget skulle bli en nasjonal politisk arena, hadde bøndene sin primære arena for politisk praksis på lokale eller regionale møteplasser, hvor spørsmål og temaer kunne bringes videre etter diskusjon her.⁵ Den svenske historikeren Kalle Bäck har undersøkt svenske bønders politiske praksis og deres utvikling av politiske virkemidler opp mot Riksdagen fra så tidlig som 1700-tallet. Deres innflytelse på representanter og forsamlingen var knyttet til deres nettverk og motivasjon, men forbeholdt seg de saker som ble regnet som innenfor bøndenes «naturlige» kompetanse område. De fikk derfor lite gjennomslag og påvirkning i saker om finans og utenrikspolitikk, da de ikke ble regnet som fullverdige deltakere.⁶

På norsk side var det før 1814 ingen formelle politiske arenaer for folk å påvirke nasjonal politikk. Det var likevel en rekke lokale arenaer og muligheter for folke å utveksle og erfare politisk innflytelse. Offisielle lokale samlingssteder som kirkebakken og tinget kunne benyttes til forhandlinger med lokale statsrepresentanter. Disse arenaene kunne vurderes som kontrollert av embetsmenn og de fikk derfor makten til å sette rammene for politisk praksis og

⁵ Hommerstad, M & Frydenlund, B. (2014) Politisk kultur og politisk praksis rundt 1814. I M. Hommerstad & M. N. Ottosen (Red.) *Ideal og Realitet – 1814 i politisk praksis for folk og elite*, (s. 11-28). Akademika forlag. s. 18

⁶ Hommerstad, M & Frydenlund, B. (2014). s. 19

hva som var riktig måte å drive politikk på.⁷ Videre mot starten av 1800-tallet utviklet det seg også flere semioffentlige arenaer. Dette gjaldt både arenaer som var i regi av embetsmennene slik som leseselskapene eller de patriotiske selskapene, men også selskap som var utenfor myndighetens påvirkning. Et eksempel på slike selskaper er de tilknyttet Hans Nielsen Hauge og hans nettverk. I disse selskap kunne man få erfaring i organisasjon, samt kompetanse i samhandling og formulering.⁸ Slik økte bøndenes politiske kompetanse på vei mot grunnlovsåret 1814.

Supplikker som påvirkningsmulighet

Innenfor handlingsrepertoaret til bøndene på 1700- og starten av 1800-tallet spilte supplikker også en viktig rolle som en påvirkningsvei hvor allmuen kunne uttrykke sin misnøye. Hommerstad kommenterer at de store sosiale og geografiske avstandene mellom forskjellige deler av samfunnet preget disse påvirkningsarenaene, da de enten ble lokale, eller det hun beskriver som overnasjonale, hvor klager og innspill som gikk helt til kongen i København.⁹ På 1600- og 1700-tallet var normen at disse supplikkene ble skrevet av autoriserte supplikkskrivere som sorenskrivere eller byskrivere. Skriveren, lensherren og/eller amtmannen skulle undertegne supplikken og så sende den til kongen. Det fantes også lovverk som ga allmuen lov til å sende supplikker uten underskrift fra noen i kongens tjeneste, og dersom klagen gjaldt sorenskriveren skulle den skrives av noen andre.¹⁰

Lydighetsideologi, forsamlingsforbudet og aksjonering

Knut Dørum har trukket frem rollen som eneveldets lydighetsideologi spilte i den politiske praksisen på 1700-tallet. Dette var kravet og lovene riksstyret satte om allmuens lydighet i Danmark-Norge og de gikk ut på at kongen og rikets lover skulle følges og hans makt skulle respekteres, hvis ikke kunne man risikere alvorlig straff. En slik ideologi, understreket av disse lovene, virker også å ha vært et virkemiddel for embetsmennene ovenfor allmuen, hvor det å gå imot kongen kunne sammenlignes med å motsette seg guds lov og ønsker.¹¹

⁷ Hommerstad, M & Frydenlund, B. (2014). s. 20

⁸ Hommerstad, M & Frydenlund, B. (2014). s. 20

⁹ Hommerstad, M & Frydenlund, B. (2014). s. 20

¹⁰ Dørum, K. (2010). Opprør eller legitim politisk praksis? - Kommunalisme og folkelige aksjoner i Norge ca. 1700 -1850. I H. Sandvik (Red.), *Demokratisk teori og historisk praksis* (s.71-104). Scandinavian Academic Press / Spartacus forlag. s. 75

¹¹ Dørum, K. (2010). s. 74

Det hadde siden 1648 vært forsamlingsforbud blant allmuen i Norge, men i 1765 kom det en forordning som skjerpet dette med straff på livet eller festningsarbeid i jern.¹² Grunnen til innskjerpinger var den økte bondemotstanden mot ekstraskatten, en motstand som er et godt eksempel på en bondepolitisk praksis på 1700- og 1800-tallet. Både før og etter 1814 havnet flere ledere som organiserte allmuen i rettsaker, da de kunne bli beskylt for å drive oppmuntring av kritisk syn på samfunnet. Lederen for Haugianerne Hans Nielsen Hauge havnet i rettsak i 1805 basert på slike samlinger og skrifter som myndighetene mente forvillet folket med tanker om mistillit til staten.¹³ Loven brukt mot Hauge var fra 1741 og forbød private religiøse forsamlinger som ikke var godkjent eller under oppsyn av presten.¹⁴ Slik ser vi at lydighetsideologien fortsatt var sentral bare 9 år før grunnloven ga folket en ny politisk arena.

Tross innskjerpingen var det flere eksempler på bondemotstand på 1700- og 1800-tallet som i varierende grad var organisert. Mesteparten av disse var den tidligere nevnte motstanden mot ekstraskatter, som allmuen rettet aksjoner mot både under den store nordiske krig og på 1760-tallet.¹⁵ Det forekom også aksjonering mot økte priser, hvor bøndene reiste inn til byene for å vise motstand.¹⁶ Disse bondeaksjonene som forekom på 1700-tallet var ofte godt organisert, hvor lederskapet kom fra en bondeelite med allianser og nettverk i andre bygder og med embetsmenn.¹⁷ Dørum trekker frem et brev skrevet av Sognepresten i Ås fra 1804, som beskriver bøndene som kloke, og med en ledelse som hadde forbindelser til viktige menn i andre bygder.¹⁸ Denne politiske organiseringen viser allmuens handlingskraft og gjennomslagskraft utenfor rammeverket staten forsøkte å opprettholde.

Bønder som ombudsmenn og allmuen inn i lokalstyret

Det fantes riktig nok også eksempler på at staten inkluderte lokale eliter og bygdefolk i styringsverket. Fordelen for myndighetene ved å gjøre lokale til bondeombudsmenn var at det både var tidsbesparende og med en tanke om at allmuen lettere ville adlyde en fra samme

¹² Dørum, K. (2010). s. 75

¹³ Dørum, K. (2010). s. 75

¹⁴ Dørum, K. (2010). s. 76

¹⁵ Dørum, K. (2010). s. 76

¹⁶ Dørum, K. (2010). s. 76

¹⁷ Dørum, K. (2010). s. 77

¹⁸ Dørum, K. (2010). s. 77

bygd ved skatteinnkreving.¹⁹ Dørum trekker frem at slike ordninger både kan tolkes som et forsøk på interessefellesskap og inkludering fra statens side, men også at flere kilder vitner om at denne ordningen hadde manipulative undertoner. En av disse kildene, skrevet av Fogden i Fosen understreker denne manipulative siden av ordningen. Bruken av allmuens likemenn førte til en forpliktelse ved skatteinnkrevingen og «Fremleggelse av Kongens Bud» og bidro derfor til at det ble vanskeligere for allmuen å vise motstand imot myndighetene.²⁰

Allmuens økende deltakelse i det lokale selvstyret på 1700-tallet er enda et eksempel på bøndernes politiske arbeid før 1814. Flere spørsmål ble bestemt etter forhandlinger med allmuen, både rundt omfang og påkostning for kirkereparasjoner og ved valg av lensmenn og kirkeverger. Igjennom 1700-tallet ble også fattig- og skolekommisjoner opprettet, hvor presten og lensmann var medlemmer. I disse kommisjonene satt også prestens medhjelpere som ofte var menn med høy sosial rang i lokalsamfunnet.²¹ Her var de med på å organisere økonomien og drifte fattiglegd og skoleroder. Mot slutten av 1700- og starten av 1800-tallet ble oppgavene rundt skole og fattigvesenet etterhvert tatt over av bygdekommisjonene, som var lokale styrer med representanter fra allmuen. Disse fikk også ansvaret for bygdemagasinet, og kunne ha ansvar for driften av kirkebygg i bygdene hvor bygda eide kirken.²² Disse kommisjonene med allmuerepresentasjon skulle fortsette sin viktige rolle i bygdene utover 1800-tallet og deres rolle var også sentrale i den senere diskusjonen om kommunalt selvstyre på Stortinget.²³

Som illustrert hadde allmuen både påvirkningsmuligheter og teft til organisering. Men å peke på dette som en helhetlig og vidtspennende politisk frihet for allmuen er feilaktig. Som Dørum poengterer i sitt kapittel fra boken *Demokratisk teori og historisk praksis*, synes det å være et helhetlig bilde av en sterk stat som tillater en form for lokal organisering, men på statens premiss:

«... den manipulerende staten som søkte å opprettholde en viss grad av interaksjon med lokalsamfunnene, men først og fremst på statens premisser.»²⁴

¹⁹ Dørum, K. (2010). s. 84

²⁰ Dørum, K. (2010). s. 84

²¹ Dørum, K. (2010). s. 85

²² Dørum, K. (2010). s. 85-86

²³ Dørum, K. (2010). s. 87

²⁴ Dørum, K. (2010). s. 99

Det blir illustrert av forsamlingsforbudet, hvor selv om det vokste fram semioffentlige arenaer for bøndene å ta del i, var disse under embetsmenns organisering. Et eksempel på tilfellet utenfor embetsmenn kontroll var med Hans Nielsen Hauge, som havnet i rettsak for samlingene uten oppsyn av presten. I de tilfellene hvor allmuen og bondeeliten fikk ta del i lokalstyre var dette som representanter sammen med embetsmennene eller som medhjelpere i skatteinnkrevningen. Dette er et aspekt som Dørum poengter at gjorde «... bondelederskapet delaktige i statens maktutøvelse».²⁵ Det er da særlig i organisering rundt motstanden mot ekstraskattene og andre konflikter som skinner igjennom som bøndenes egenrådige politiske kultur på 1700- og 1800-tallet. Kombinert med framveksten av bøndenes delaktige rolle i kommisjonene, var dette viktige aspekter som peker på en strykning av bondelederskapet.

Sosiale skiller i bondestanden

Det hadde gjennom århundrene før 1800 etablert seg en liten embetsstand som lå over allmuen på toppen av bygdesamfunnet.²⁶ Innad i bondesamfunnet eksisterte det også sosiale skiller mellom forskjellige deler av allmuen. Tar man folketellingen i 1801 i betraktning kan man se dette skillet som eksisterte i bygdesamfunnet. I Aschehougs Norges historie trekkes Vågå fram som et eksempel hvor det var tydelig at bøndene var rangert over husmennene, og at det var et sosialt skille mellom gårdbrukere og bønder over husmenn og arbeidsfolk.²⁷ I tellingen ble gårdbrukere omtalt som «husbond» og alltid ført først med sin husstand, og deretter husmannen, omtalt som «mand» med sin. På sin side hadde de 216 gråbrukere med husstander på rundt tilsammen 1700 personer, mens det var 480 husmenn med husstander på tilsammen 2100. Dette er en inndeling som er forventet når man tar gruppenes økonomiske grunnlag i betraktning, hvor gårdsbruk var større og derfor også ga mer inntekt enn husmannsplasser.²⁸ Tjenestefolk var også mer utbredt blant gårdbrukerne, med omlag 2 per husstand, imot nærmest null hos de andre gruppene av lokalsamfunnet. Også barnetallet sank mellom 2,7 hos gårdbrukerne til 2,2 hos husmenn og 1,5 hos andre.²⁹ Det kunne det være flere forklaringer på. Det kunne være at giftemålsalder påvirket barnetallet, siden gårdsbrudene giftet seg yngre enn husmannsbrudene og det derfor kunne være en ulik periode av

²⁵ Dørum, K. (2010). s. 99

²⁶ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (2005). *Mellom brødre: 1780-1830 – Aschehougs Norges Historie Bind 7*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). s. 53

²⁷ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (2005). s. 54

²⁸ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (2005). s. 54

²⁹ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (2005). s. 55

fruktbarhet mellom gruppene. En annen grunn kunne være arbeidsbehov hos husmannsplassene kontra de større gårdsbrukene, hvor husmannsplassene kunne sende fra seg arbeidsdyktige barn som ble tjenestefolk på gårdsbruk.³⁰

Bøndenes politiske ledere

I betraktning av politisk kultur fram mot 1814 er spørsmålet om hvem som ledet denne politisk kultur sentralt. Som tidligere vist til fantes det en slags elite fra bygda som ledet bondeaksjonene på 1700-tallet, men ved at menn fra et øvre sosialt sjikt var prestens medhjelpere og medlemmer av kommisjoner som vokste frem fra 1740-tallet.³¹ Så en type bondeelite var altså både tilstede i organisering av bondeaksjoner som brøt med rammeverket for politisk påvirkning, men også innenfor rammeverket igjennom fremveksten av lokalekommisjoner med embetsmennene. Slike bondeeliter er derfor av politisk interesse både fordi bøndene hadde representanter ved Eidsvoll i 1814, det var politisk aktive bønder som skrev grunnlovsutkast, og de skulle senere også få nye politiske muligheter gjennom et rammeverk som gjorde at bøndene fikk representasjon på Stortinget.

I boken *Politiske Bønder* skriver Hommerstad at mennene som representerte på stortinget ikke var ukjente før de ble valgt. Dette var menn som lokalsamfunnet de kom fra hadde stor tillit og respekt for.³² Disse bonderepresentantene kunne ha store økonomiske interesser og store gårder.³³ For å definere en slik bondeelite kreves det både økonomiske ressurser, men også kulturelle trekk. Hvor egalitært et lokalsamfunn var er også en spillende faktor i omfanget en slik elite hadde, større sosiale forskjeller ville gi en mindre og mer adskilt elite.³⁴ Hommerstad viser til en studie gjort av John Ragnar Myking om lagrettemenn og bygdeeliten i Nordhordland på 1600- og 1700-tallet. Her finner han samsvar mellom slekt representert som lagrettemenn og i de nye kommisjonene som ble opprettet. De nye organene «måtte byggja på bygdeeliten for å vera truverdige ...»³⁵, og dette eksemplifiserer at slik bygdeelite kunne

³⁰ Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (2005). s. 56

³¹ Dørum, K. (2010). s. 85

³² Hommerstad, M. (2014). *Politiske Bønder – Bondestrategene og kampen om demokratiet 1814-1837*. Spartacus Forlag / Scandinavian Academic Press. s. 7

³³ Hommerstad, M. (2014). s. 9

³⁴ Hommerstad, M. (2014). s. 10

³⁵ Myking, J. R. (1996). Lagrettemenn og bygdeelite ca. 1650-1750. Eit eksempel frå Nordhordland, *Heimen*, 33(3), 179-188. s. 187

være knyttet til slektskap og at slike representative verv kunne gå i arv.³⁶ «Det går såleis ei linje frå den gamle lageretteeliten på midten av 1600-talet og fram til dei nye kommisjonene hundre år seinare.»³⁷ En slik lokal elite hadde autoritet og kunne også utgjøre en politisk elite.

Bonderepresentanter ved grunnlovsforsamlingen

Å se på disse bonderepresentantene som en lik gruppe er noe feilaktig, eksemplifisert av Hommerstad som kaller det en sekkebetegnelse.³⁸ Medlemmene var fra bondestanden, men hadde forskjellige titler som gårdmann, kirkesanger og lensmann. Valgene av disse representantene til Eidsvoll startet ved valget av valgmenn, hvor bønder, brukseiere, embetsmenn og borgere over 25 kunne stemme. Denne avstemningen ble gjort samtidig som selvstendighetseden ble avlagt i kirkene.³⁹ Valgmennene fra hver amt gikk så sammen og valgte den grunnlovgivende forsamlingens representanter, med unntak av Nordland og Finnmarken, som ikke fikk holdt valg i tide grunnet tidspress og kommunikasjonsproblemer.⁴⁰ Av disse 112 representantene var det 37 bonderepresentanter.⁴¹ Mesteparten av bonderepresentantene blir beskrevet som å sjeldent ha tatt ordet i forsamlingen, og det finnes lite spor etter dem i kildematerialet.⁴² Likevel er det en bonde som har blitt trukket frem i ettertid, nemlig bonderepresentanten Theis Lundegaard fra Lister amt. Han har blitt beskrevet som både høyrøstet og noe kranglevoren og var den første bonden som tok ordet i grunnlovsforsamlingen.⁴³ I ettertid hadde han også en karriere som stortingsrepresentant på 7 stortingssamlinger fra 1815 til 1845. Her også blir han beskrevet som å ha manglene intellektuelt raffinement, men ble også trukket frem som en talsmann for bondepolitikken på Eidsvoll og i ettertid.⁴⁴ Generelt har bøndene på Eidsvoll blitt historisk minnet som underordnet i sin rolle, representanter som ikke stakk seg mye frem. Hvis de mot formodning

³⁶ Hommerstad, M. (2014). s. 11

³⁷ Myking, J. R. (1996). s. 187

³⁸ Hommerstad, M. (2014). s. 8

³⁹ Fure, E. & Mykland, K (red.). (2013). *Eidsvoll 1814*. Dreyers Forlag, s. 116

⁴⁰ Fure, E. & Mykland, K (2013). s. 28

⁴¹ Fure, E. & Mykland, K (2013). s. 29

⁴² Johansen, A. (2019). *Komme til orde*. Universitetsforlaget. s. 230

⁴³ Johansen, A. (2019). s. 231

⁴⁴ Johansen, A. (2019). s. 231-232

gjorde det, kunne til lett bli latterliggjort og sett på som enkle og grove.⁴⁵ At bonderepresentantene har blitt sett på som enkle eller lite intellektuelle kan forklares med den store forskjellen av uttrykksform og væremåte mellom dem og de toneangivende embetsmennene i forsamlingen.⁴⁶ Som belyst så langt i oppgaven finnes det eksempler på fremvekst og utvikling av bønders egne politiske kultur og arenaer, både hvor de handlet med og uten embetsmenn. For å granske nærmere hvilke saker og temaer en slik politisk kultur bringer til grunnlovsforsamlingen vil oppgaven videre redegjøre, analysere og sammenligne noen grunnlovsutkast innsendt fra bønder til grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll.

Analyse og redegjørelse av bondegrunnlovsforslagene

Om grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll bemerker Sverre Steen at av forsamlingens medlemmer var det få med politisk erfaring og få med erfaring fra høyere administrative stillinger.⁴⁷ Til de 37 bøndene som var i forsamlingen tildeler Steen heller ingen særlig politisk eller administrativ kunnskap og skriver: «... 37 bønder som aldri hadde hatt noe som helst å gjøre med politikk, og nesten ingenting med offentlig administrasjon.»⁴⁸ Som vist til tidligere i teksten kan det argumenteres for at bøndene hadde gjennom aksjoner, supplikker og forsamlinger vist tegn på organisert politisk arbeid på 1700- og starten av 1800-tallet, samt deres inntog i lokalstyre, dog dette kanskje ikke tilsier høyere administrativ erfaring som Steen sikter til. I tillegg til å være representert i forsamlingen, hadde også bønder fra rundt om i landet sendt inn grunnlovsutkast, som igjen viser bøndenes engasjement for politikk. Nils Arup Seip kommenterer at fordelingen av grunnlovsutkastene var ujevn mellom samfunnsklassene, men at bondesamfunnet var godt representert med sine 6-7 utkast.⁴⁹ I sitt kapittel fra *Ideal og realitet* analyserer Frode Dyrnes Homb disse grunnlovsutkastene som fortellende om allmuens idealer om frihet og likhet.⁵⁰ Et annet aspekt ved disse utkastene

⁴⁵ Johansen, A. (2019). s. 232

⁴⁶ Johansen, A. (2019). s. 232

⁴⁷ Steen, S. (1983). Mennene på Eidsvoll. I S. Supphellen (Red.). *Norske historikere i utvalg IX: Studier i norsk historie omkring 1814 – Ein Nasjon stig fram* (s. 155-166). Universitetsforlaget. s. 165

⁴⁸ Steen, S. (1983). s. 166

⁴⁹ Seip, J. A. (2002). *Utsikt over Norges Historie*. (3. utg). Gyldendal Norsk Forlag, s. 39

⁵⁰ Homb, F. D. (2014). «de snakker politik [...] de er ikke bønder mere». Synet på embetsmenn og frihet og likhet hos bøndene i 1814. I M. Hommerstad & M. N. Ottosen (Red.) *Ideal og Realitet – 1814 i politisk praksis for folk og elite* (s. 29-46). Akademika forlag, s. 29

belyses av Eli Fure, som beskriver allmueforlagene ofte som konkrete og omhandlende det nære og spesielle.⁵¹

Å granske hvilke likheter som går igjen i bondeutkastene, samt ulikhetene vil kunne gi et bilde av hva som var viktige momenter og saker for bøndene i møte med en ny statsdanning. Det vil også kunne illustrere hvilke forskjeller og uenigheter det fantes mellom politiske bønder. Er bøndene generelt enige i sine forskjellige utkast, eller fantes det uenigheter innad i allmuen?

Modum allmues utkast

Forslaget fra Modum er oppdelt i 10 punkter. Første del omhandler allmuens ønsker omkring hvordan makten hos statsledelsen skulle bli innskrenket og en av disse måtene å innskrenke på skulle være å ha representanter valgt av nasjonen. Disse skulle velges for 3 eller 4 år fordi man da fikk mulighet til å prøve ut folkets «..dugeligste, redeligste og klogeste Mænd...»⁵². Homb trekker frem at denne innskrenkingen av makt hos blant annet lovgivningsmyndigheten til regjeringen og konge viser til reell maktfordeling.⁵³ De ønsket også å unngå bruken av kongsnavnet i grunnloven, fordi de fryktet at inkluderingen kunne resultere store utgifter og store offer fra folket for å opprettholde landet som et selvstendig og fritt rike. Til sist i punkt 1 skriver de om menneskelighet og rettferdigheten i Norge og bruker «Hungeren» som eksempel, hvor det ikke skal tillates:

«at føde Heste med Korn /:!/ saalænge den frygtelige Nødvendighed er muelig, at Mennesker maae spise Bark og Moos.»⁵⁴

Bruken av en slik visuelt språkbruk understreker viktigheten av budskapet og illustrerer punktet om solidaritet og medmenneskelighet. I punkt 2 uttrykker forslaget ønsket om at prins Christian Frederik skulle avstå fra den danske tronen, da man ikke ønsker at han skulle ha en forkjærlighet for Danmark, noe som kunne være skadelig for Norge.

I punkt 3 kommer allmuen sitt ønske omkring adel, stendenes samvirke, fordelingen av handelsinntekter og til sist et ønske om statlig lønning av embetsmenn.

⁵¹ Fure, E. & Mykland, K. (2013). s. 111

⁵² Olafsen, A. (red.). (1914). *Riksforsamlingens forhandlinger: Første del: Protokoller med bilag og tilæg*. Kristiania: Grøndahl & Søns Boktrykkeri, s. 213

⁵³ Homb, F. D. (2014). s. 34

⁵⁴ Olafsen, A. (1914). s. 213

«At Norge for Fremtiden ‘ganske befries for Adel og dennes skadelige Indflydelse paa de øvrige Stænder; eller at Adelen ike kommer til at udgjøre nogen særskilt Stand.»⁵⁵

Særlig denne introduksjonen til punktet gir inntrykket av allmuens misnøye med adel, hvor ordbruken som «befries» særlig understreker et inntrykk av at de så på adelen som skadelig for resten av nasjonen. Passasjen synes å legge vekt på rettferdighet mellom stendene, hvor ønsket om at alle stender skulle stille likt og hvor ingen skulle nyte fordeler dersom det gikk på bekostning av de felles målene. I forslagspunktet nevnes også at de ønsket at embetsmenn skulle lønnes helt av staten, og at de skulle være uavhengige av menigheten rundt. Homb fremhever denne delen av Modums forslag som et eksempel på bøndernes ønske om profesjonalisering av embetsmenn.⁵⁶ Dette var for å sikre at embetsmenn behandlet alle borgere likt, og Homb nevner også krav om utdanning, utnevning etter evne og talent samt muligheten til å avsette embetsmenn som var uegnede.⁵⁷

Videre i punkt 4 tok de for seg retts og politisystemet. Disse måtte begge forbedres, og ønsket var at ingens ære, liv eller velferd burde måtte gis slipp på.

«Den Beskyttelse paa Ære, Liv og Velfærd, som enhver Statsborger har Ret til at fordre, burde han have for intet;...»⁵⁸

De uttrykket prinsippet om at personer skulle stille likt i rettssystemet, uavhengig av rikdom, makt eller andre midler som kunne påvirke en persons mulighet til å gå igjennom en rettsprosess. Dette bygger videre på rettferdigheten og medmenneskeligheten fra første punkt. Ingen skulle nyte godt av bedrageri, list eller ondskap og dette måtte straffes av et årvåkent politi. I deres tanker om politiet skinner også allmuens landlige trekk igjennom, da jeg tolker denne strofen som et ønske om enten opprustning eller en generell forbedring av politivesenet på landet og i distriktene:

«hvilken Orden dog ikke kan overholdes uden et aarvaagent Politie selv paa Landet. Men saa store Districter, som Politimesterne have paa Landet kan een Mand umulig overtage.»⁵⁹

⁵⁵ Olafsen, A. (1914). s. 213

⁵⁶ Homb, F. D. (2014). s. 32

⁵⁷ Homb, F. D. (2014). s. 31

⁵⁸ Olafsen, A. (1914). s. 214

⁵⁹ Olafsen, A. (1914). s. 215

Et utdrag fra punkt 6 brukes av Ola Mestad i sitt kapittel fra *Forfatningsteori møter 1814* om grunnlovsutkastene, og omhandler næringsfriheten. Punktet begynner med et ønsket om «...uindskrenket *Frihed* til paa bedste Maade at *benytte Naturens Frembringelser*, baade sine Jord- og Skovprodukter,...»⁶⁰ og Mestad trekker dette frem som Modum allmues ønske om å fjerne sagbruksprivilegier, fremfor et ønske om generell næringsfrihet. Videre i sin vurdering poengterer Mestad at næringsfriheten som Modums allmue fremmer omhandler produsentene, som skulle få fri mulighet til å viderefordre og selge produktene sine. At handelsmenneskets overtakelse av fordeling av salg må dempes gjennom regulering og ikke frigjøring av handelen generelt.⁶¹

Punkt 7 omhandler Odelsretten, Allmuens meninger rundt denne gjøres klart fra første setning.

«Den forhadte O d e l, som har anrettet saa store Ødelæggelser i Norge, burde vel ikke vedblive uden med megen Indskrænkning efter Billigheds og Retfærdigheds Grundsetninger.»⁶²

Denne innledende setningen setter et klart signal med sitt bruk av ordet «forhadte» om hvilket standpunkt det kommende punktet skal sette. Det argumenteres for at odelsretten forutsatte at den førstefødte var og ble den verdigste av barna, og urettferdigheten ved at én arving alene kunne sitte på store jordområder som kunne ha brødfødd flere familier, til fordel for sine øvrige søsken, bare fordi vedkommende ble født først. De trekker også inn lovtekst i sin argumentasjon, en lovtekst som skal sikre «at Brødre skal gaae i lige Arv, og Søstre i halv Arv imod Brødrene.»⁶³, noe som de hevder at erfaringen viser at ikke er tilfellet.

Punkt 8 omhandler Modums ønske om å bevare indfødsretten, som går ut på at borgere født i Norge skulle ha prioritering i besettelsen av embetsstillinger, ovenfor «Fremmede», som jeg tolker som internasjonale kandidater. De poengterer likevel også at prioriteringer om talent og egnethet ikke burde innskrenkes av denne indfødsretten.⁶⁴ Så kommer punktet om skrive- og trykkefrihet. Denne friheten var en herlighet for folket og likeså for regenten, og skulle

⁶⁰ Olafsen, A. (1914). s. 215

⁶¹ Mestad, O. (2008). Næringsfridom i 1814-grunnlova. I D. Michalsen (Red.) *Forfatningsteori møter 1814*. (s. 21- 94). Akademisk Publisering 2008, s. 56

⁶² Olafsen, A. (1914). s. 217

⁶³ Olafsen, A. (1914). s. 216

⁶⁴ Olafsen, A. (1914). s. 217

benyttes med anstendighet og beskjedenheter. De fortsetter ved å belyse hvordan sannheten kommer bedre fram med riktig bruk av denne friheten. Homb poengterer at dette punktet viser at bøndene var bevisste på at disse rettighetene var viktig for både menneskenes frihet og for samfunnet.⁶⁵ Utkastet avsluttes med et punkt om at Regjeringens plikt skal være å gjøre regnskap for statens forvaltning.⁶⁶

Alt i alt ser vi i forslaget både et ønske om maktfordeling gjennom innskrenking av regjering og kongemakten, samt stemmeretten til å velge representanter hvert 3. eller 4. år. Bøndernes ønsker rundt næringsrettigheter og odell kommer også frem i sine respektive punkter, i tillegg til en profesjonalisering av embetsmenn. Fure kommenterer at dette forslaget ligner mye på et annet forslag fra Hedemarken, og at dette trolig skyldes at begge bondeforslagene stammet nærmest direkte fra Halvor Hoel, som var en viktig figur i allmuen og for bøndene på Hedemarken.⁶⁷ Videre sammenligner hun Modum- og Gudbrandsdalsforslaget, et forslag som vi skal se nærmere på i neste avsnitt.

Gudbrandsdalen fogderis utkast

Gudbrandsdalens fogderi utkast er datert til 20. april 1814 og består av 19. punkter av varierende lengde og tematikk. De bruker første punkt på en slags godkjenning av Prins Christian Frederik som regent og satte krav om valg til regjering, hvor hverken danske eller andre utlendinger skulle godtas til regjering uten å avlegge en prøve om rettferdighet og patriotisme.⁶⁸

«Hvad Navn Norge Gives, enten Republikk eller Monarkki benægtes
Souverainiteten,..»⁶⁹

Introduksjonssetningen til første punkt uttrykker en likegyldighet til hvorvidt Norge skulle være et monarki eller en republikk, men som poengtert av Homb så skulle suvereniteten og eneveldet benektes.⁷⁰ Deretter følger en rekke punkter som omhandler embetsmenn. Her uttrykkes det stort sett ønske om å minimere antallet embetsmenn til de helt essensielle og nødvendige, da overflødighet av disse ville resultere til mer gjeld for nasjonen og at «papir

⁶⁵ Homb, F. D. (2011). *Bøndene i 1814*. [Masteroppgave]. Universitet i Oslo, s. 50

⁶⁶ Olafsen, A. (1914). s. 217

⁶⁷ Fure, E. & Mykland, K. (2013). s. 116

⁶⁸ Olafsen, A. (1914). s. 374

⁶⁹ Olafsen, A. (1914). s. 374

⁷⁰ Homb, F. D. (2014). s. 35

mynten formeres», noe jeg tolker som frykt for inflasjon og generell usikker økonomisk fremtid. Punkt 3 brukes for å eksemplifisere denne skepsisen samt deres ønske om å unngå overflødighet av embetsmenn. Homb trekker frem gudbrandsdølenes forslag som det bondeforslaget som gikk lengst imot embetsaristokratiet og aristokratisk frihet.⁷¹ Argumentet i forslaget legges frem slik: Nå som Norge får egen regent, lokalisert i Norge, kreves ikke lengre like mange kostbare embetsmenn og det vil være nødvendig å gjøre innskrenkninger for å bedre landets forfatning.⁷² Her illustrerer og eksemplifiserer utkastet hvilke embetsposter og i hvilken hurtighet de kunne kuttes for å innskrenke og bedre nasjonens fatning:

«Derfor bør Biskopersstiftamt Mænders, Amtmænders, Fogeders og Procurratorsers Embeder Nedlægges og ophøre, inden et Aar fra Rigsdagens slutning.»⁷³

I sitt kapittel peker Homb på gudbrandsdølenes krav om at sognlensmenn ikke burde ansettes uten å ha bestått eksamen og blitt vurdert til å ha tilstrekkelig kunnskap om sitt distrikt. De ville da fylle rollen som politibetjent og skatteinkasserer, noe som gjorde at fogdene ble unødvendige.⁷⁴ Forslaget uttrykker videre i sitt femte punkt at de ønsker at det skulle settes en fast lønn til embetsmenn hvor sportler og andre inntekter de har tidligere hatt ikke burde videreføres.⁷⁵

I 4. punkt tar forslaget for seg religion-, tenke- og skrivefriheten. Her uttrykker gudbrandsdølene sitt ønske om disse rettighetene og kaller dem «nasjonens medfødte rettigheter».⁷⁶ De argumenterer også i likhet med Modums forslag at disse rettighetene er et viktig middel i å forene og forbinde Regent og folket og ligger til grunne for å kunne formidle sine meninger og handlinger. Så kommer de til prester og kirker i punkt 6 og 7. Gudbrandsdølene ønsker at de som har kjøpt kirker kan kalle inn egne prester, og at dette ville være rettferdig, billig og knytte religionslærerne og folket tettere. I punkt 7 går de nærmere inn på hvordan prestenes gårder og lønn burde bli endret. I Gudbrandsdalen satt nemlig prestene på noen av de beste gårdene i sine respektive sogn, men når de etterhvert forpaktet bort jorden ble dette sett på som misbruk av bøndene og derfor noe de ønsket å stoppe.⁷⁷ Dette

⁷¹ Homb, F. D. (2014). s. 33

⁷² Olafsen, A. (1914). s. 374

⁷³ Olafsen, A. (1914). s. 374

⁷⁴ Homb, F. D. (2014). s. 32

⁷⁵ Olafsen, A. (1914). s. 375

⁷⁶ Olafsen, A. (1914). s. 375

⁷⁷ Homb, F. D. (2014). s. 33

mente de var skadelig for både allmuen og prestene som kom etter. Løsningen som presenteres var at prestene burde få fast lønn i penger som varer tilsynelatende livet ut eller til de slutter som prest. Lønnsinntektene deres skulle ikke overstige 300 riksdaler.⁷⁸

Videre tar forslaget for seg politisk representasjon. Hvert distrikts menn skulle kunne stemme frem den de mente egnet seg mest til å representere seg ved den neste «Rigs dagen», og skulle ikke behøve å bli godkjent av hverken prest eller andre embetsmenn. Homb poengterer i sin artikkel at gudbrandsdølene i dette punktet bruker «Rigs dagen» både for å referere til den folkerepresentative forsamlingen, men også til hvert amts tingsamlinger.⁷⁹ Om tingsamlingene ønsker de at det skulle minst være en bonde fra hvert eksisterende fogderi.⁸⁰ Det stilles også krav om størrelsen av jordeiendom hos embetsmenn med tilknytning til konge eller stat som ønsket å ha adgang eller stemmerett ved riksdagen. I sitt punkt 13 er forslaget sterkt i sin tale om arvelig Norsk adel. «Aldrig bør Nogen arvelig Adel Existere i Norge,...» skrives det, dog personer som har utmerket seg burde bli belønnet.⁸¹ Denne skepsisen mot adel i Norge fortsetter i neste punkt, hvor hverken fyrste- og hertugdømmer, samt grevskap, Baronier og herregårder tilknyttet rederier ønskes at skal kunne opprettes. Homb poengterer også at gudbrandsdalsbøndene var helt kategorisk imot all adel⁸²

Homb kommenterer også neste punkt i forslaget hvor bøndene setter ønskene sine om Riksbanken og embetseiendommer. I forslaget står det at banken måtte tilhøre nasjonen og styres med mål om økonomisk forbedring. Alle benefiserte gods, eller jordeiendommer knyttet til et embete ønsket de at skulle henlegges til banken eller bli solgt ved offentlig auksjon. Salgsinntektene skulle gå til banken og direktørene skulle deretter dele det årlige regnskapet til folket.⁸³ Homb viser til dette punktet og den videre debatten om benefiserte gods som et eksempel som synliggjør bøndenes tanker om fellesskapsløsninger og viser et ønske om profesjonaliseringen av embetsmenn.⁸⁴ Punktet viser tanken om at både embetsmenn og banken skulle tjene og svare til folket, som vist gjennom kravet om

⁷⁸ Olafsen, A. (1914). s. 375

⁷⁹ Homb, F. D. (2011). s. 51

⁸⁰ Olafsen, A. (1914). s. 376

⁸¹ Olafsen, A. (1914). s. 376

⁸² Homb, F. D. (2011). s. 51

⁸³ Olafsen, A. (1914). s. 376

⁸⁴ Homb, F. D. (2011). s. 51

fremleggelsen av årlige regnskap. De siste fire punktene er relativt korte og omhandler militæret, husmenn og skatten. Vedrørende skatt ønsket bøndene fra Gudbrandsdalen at den skulle fastsettes slik at enhver skattebetaler kunne vite hva en skulle betale. Når det var fredstid skulle militæret bestå av noen tusen menn, det skulle arrangeres årlige våpenøvelser og ingen mann mellom 20-26 år skulle være frie fra å tjene kongen⁸⁵ Forslaget avsluttes med et ønske om at husmenn burde fritas fra innkalling til arbeid fra presten, da det kunne resultere i skader på egen eller husbondens åker.⁸⁶

Sett samlet er dette utkastet stort i omfang, og var i følge Homb et av forsamlingens mest demokratiske utkast.⁸⁷ Gudbrandsdølene deler i forslaget sine syn på politisk representasjon, deres ønsker om store endringer og profesjonaliseringen av embetsverket blir lagt fram, samt skrive- og tankefriheten. I alle disse punktene argumenterer bøndene godt for sine syn, og som tidligere nevnt uttrykker bekymringer rundt rikets økonomi og folkets meningsutveksling gjennom politikken. I disse to utkastene og reaksjonene som fulgte på Eidsvoll legger Fure vekt på bøndenes ønsker om reduksjonen av statsutgifter samt en overtakelse av embetsfunksjoner til bønder og opphevelsen av flere næringsprivilegier. De ble i sin tid anklaget for å være både kortsynte og bakstreverske, og med en manglende evne til å se felleskapets beste.⁸⁸

Hedemarken fogderis utkast

Utkastet fra Hedemarkens Fogderi er delt opp punktvis i likhet med de to foregående utkastene og er på sammensatt seksten punkter. Utkastet har som nevnt tidligere blitt vurdert av Fure som relativt nærliggende utkastet fra Modums allmue, med tanken om at bondelederen Halvor Hoel hadde innflytelse på utkastene.⁸⁹ Utkastet er riktignok ikke underskrevet av Hoel, men av Ole Brenden, Ola Klongsett, Tord Mællum og Johanes Purchilstad.⁹⁰

⁸⁵ Olafsen, A. (1914). s. 376-377

⁸⁶ Olafsen, A. (1914). s. 377

⁸⁷ Homb, F. D. (2011). s. 52

⁸⁸ Fure, E. & Mykland, K. (2013). s. 119

⁸⁹ Fure, E. & Mykland, K. (2013). s. 116

⁹⁰ Olafsen, A. (1914). s. 406

Utkastet starter ved å ta for seg deres forventninger til regent og regjering. I 1. punkt benekter de suvereniteten, og ønsker et norsk råd som ved siden av regenten Christian Frederik skulle lede nasjonen. De stiller tydelige krav til regjeringen som ikke skulle ha stemmer fra dansker eller utlendinger med mindre de var doktorer eller professorer. Selv om de tillater slike høy utdannede utlendinger innpass skulle de utprøves i «...Retsind og god Patriotisme.».⁹¹ Andre punkt fremmer bøndene ønske til Christian Frederik om at mengden av embetsmenn i tjeneste burde reduseres til kun det nødvendige antall, da utgiftene ikke måtte overskride inntektene.⁹² Rikets trykkefrihet står for tur i ukastest 3. punkt, hvor bøndene uttrykker sin tro på denne friheten som et verktøy for regenten å «...altid faae viide Nationens Øndske;...».⁹³ Om noen skriver uanstendig ville de bli møtt med nasjonens misnøye, og utkastet hevder at ingen «Retskaffen» mann ville være redd for denne trykkefriheten.

Deretter fortsetter utkastet med noen korte punkter om eiendom og økonomi, hvorav punkt 4 omhandler hva og hvor mye som skulle betales av en type avgift kalt preste- og kongetiende. I punkt 5 deler bøndene sin bekymring om at utenforstående skulle utføre oppmåling av gårdseiendommer, noe de mente undergravde deres rett til eiendommen.⁹⁴ En annen skepsis er estimatet gjort av sølv-verdien til gårdseiendommer, som de ber om at skal falle bort, da dette også i følge dem er et «Indgræb i Eyendoms-Retten».⁹⁵ Utbetalinger av pensjoner og gager ønsker de at skulle tilpasses ens individuelle formues forfatning.

Punkt 8 er et lengre punkt hvor hedemarksbøndene tar for seg jordbruksdriften og hvordan denne burde oppmuntres i landet. De bemerker at tidligere hadde gode år for landmenn også vært gode år for regenten. De understreker også sitt standpunkt omkring nedjusteringen av antallet embetsmenn, men trekker inn at dette ikke utretter stort når den «...Simple Classe er Forarmet».⁹⁶ Denne «simple classe» referer trolig til en klasse av borgere i det lavere sosiale eller økonomiske sjiktet, mens ordet «Forarmet» betyr å gjøre fattigere eller dårligere. Således virker bøndene å argumentere for at å bedre jordbruksdriften og gjennomføre avleggelsen av overflødige embetsmenn kunne bidra til å motvirke sosial og økonomisk ulikhet, men at

⁹¹ Olafsen, A. (1914). s. 404

⁹² Olafsen, A. (1914). s. 404

⁹³ Olafsen, A. (1914). s. 404

⁹⁴ Olafsen, A. (1914). s. 405

⁹⁵ Olafsen, A. (1914). s. 405

⁹⁶ Olafsen, A. (1914). s. 405

avleggelsen alene ikke nødvendigvis vil utrette mye mot en slik endring. Det synes også å være en tanke om å gjøre Norge selvforsynt med korn, da starten av siste setning lyder slik:

«Liidet eller Indtet Korn skulle Norge Behøve af Fremmede, Naar man har tiid til Iordens Opdyrkning,...».⁹⁷

I 10. punkt kommer bøndene inn på valg til Riksdagen. Her ønsker de at når Riksdagen igjen samles, skulle hver manns stemme telle dersom de hadde lyst og evne til å møte på egen regning. Videre går de inn på hvordan valg i Bondestanden gjøres per dags dato. Her beskriver de en situasjon der presten kom med et forslag, og dersom noen i allmuen sa noe imot kunne de bli stemplet som «...et uroeligt Hoved.»⁹⁸ noe som trolig betyr et urolig hode. Utkastet uttrykker altså en tvil og at det var uvisst om alle prester opptrådte etter sin plikt og gjorde rett.⁹⁹ Et par punkter senere ønsker bøndene seg retten til å utnevne prester dersom de eide kirkene selv. Utkastet går videre til «landkræmmerne» og deres virke. Her er hedemarksbøndene svært kritiske og gir disse landhandelsmennene skylden i at sølv-pengene gikk ut av landet. De hevder at de utnyttet uopplyste og enfoldige bønder ved å selge dem luksusvarer.¹⁰⁰

Utkastet avsluttes med tre lengre punkter som omhandler folkets lovnader til regenten og besparelser. I punkt 14 meddeler bøndene at dersom de får medgang i de ønsker som lærde menn anser som rett, da skulle deres formue, liv og blod i Regentens Tjeneste. Videre følger et punkt som synes å munne ut i et ønske om at Hedemarksprestene som påfører jordbrukere store byrder skal nøye seg med sine årlige inntekter.¹⁰¹ Siste punkt omhandler ønsket om å redusere utgiftene landmannen har, da noen av disse ble vurdert som overflødige, slik som med en Landinspektør. Her synes argumentet til bøndene å være at sorenskriver og lagrettemenn kunne fylle eller utrette noen av funksjonene det brukes penger på, og at disse utgiftene derfor kunne spares.

Toten Prestegjelds utkast

Også utkastet fra Toten Prestegjeld er oppdelt punktvis, men begynner med et relativt langt uavbrutt avsnitt. Her uttrykker de sin skuffelse over at Frederik den 6. hadde avstått Norge i

⁹⁷ Olafsen, A. (1914). s. 405

⁹⁸ Olafsen, A. (1914). s. 405

⁹⁹ Olafsen, A. (1914). s. 405

¹⁰⁰ Olafsen, A. (1914). s. 405

¹⁰¹ Olafsen, A. (1914). s. 406

fredstraktaten, men også sin lykke ved at Prins Christian Frederik hadde stilt seg i spissen av nasjonens ønske om selvstendighet. Også grunnlovsforsamlingen virker Totenbøndene å være fornøyd med, og kaller dem «Nationens selvalgte mest oplyste Mænd».¹⁰² De uttrykker troen på at de som arbeider med dette skjønne og edle formålet ville finne en regjerningsfrom og både sikre folket sin frihet og statens interesser.¹⁰³

De første tre punktene omhandler adel og embetsmenn. Ingen grevskap, Barioner, stamhusse eller Herregårder skulle kunne opprettes i Norge, da disse forminsket bønders frihet og rettigheter. Heller ingen arvelig adel burde kunne eksistere, men de som ble vurdert til å ha tjent fedrelandet på en viktig måte burde kunne motta en slik fortjenestes adelig rang. Embetsposter tilknyttet staten burde derfor også være åpne for hvem som helst som er verdige, og de ønsket da ikke at det skulle være noe fødsels-fortrinn ved disse postene. Utkastet uttrykker videre ønsket om lik bonderepresentasjon og stemmerett som øvrige stender i «...vigtige Anligender hvorved Nationens Folkerepræsentantere sammenkaldes,...».¹⁰⁴ Dette tolkes som riksdager eller Storting i framtiden. De ønsker heller ikke at regenten eller regjeringens sete skulle kunne flyttes fra Norge uten folkets samtykke. Så følger noen punkter om rikets bank. Denne, sammen med Myntvesenet burde være privat og bestyres av nasjonen selv. Benefiserte gods mener de også kunne underlegges banken, med unntak av gårder som er eller bør brukes som boliger til embetsmenn.

Deretter tar Totenbøndene for seg den tidligere nevnte prestetienden. Her uttrykkes det både at Prestene burde settes på fastlønn, og at denne tiende-avgiften skulle kuttes fra statskassen og heller brukes på å opprette og gjøre innkjøp til et toårig kornlager. De erkjenner at statskassen vil miste en stor inntekt, men at et slikt kornlager ville være likeså nødvendig om nasjonen havner i en krig. En slik tankegang hos bøndene er ikke overaskende, da vi har sett framveksten av bønders rolle i lokalstyre av bygdekommissjonene som blant annet forvaltet kornlager.¹⁰⁵ Det var også rett etter en periode med krig og uro i Europa, noe som kan tenkes å påvirke tankegangen deres. Det kan også kobles opp mot en skepsis for mer skatt i dårligere tider, som motstanden allmuen hadde vist mot ekstraskatter under den nordiske krig.¹⁰⁶ Videre

¹⁰² Olafsen, A. (1914). s. 407

¹⁰³ Olafsen, A. (1914). s. 407

¹⁰⁴ Olafsen, A. (1914). s. 408

¹⁰⁵ Dørum, K. (2010). s. 86-87

¹⁰⁶ Dørum, K. (2010). s. 76

besparelser føres fram i punkt 9 hvor Totenbøndene foreslår å senke antallet embetsposter for å lette på de «offentlige Byrders Bestridelser», altså å lette på offentlighetens økonomiske forpliktelser og byrder. Ordvalget her er interessant, da synet på overflødige embetsmenn som en økonomisk byrde for offentligheten, illustrerer tydelig bøndernes syn på hva den nye nasjonen burde prioritere i pengebruken.

Bøndernes økonomiske tankegang blir videre illustrert i punkt 10 som omhandler skattevesenet. De kaller både skattene og skattevesenet et «ubegrubelig Kaos», grunnet ujevnt fordelte skatter som ikke speiler faktisk verdi som ligger i eiendommen. Deres løsning var å opprette skyldsettingskommisjoner i alle bygder, for å ligge ytelse eller betalingene etter eiendomsverdiene, noe som ville gjøre skattene lettere å forstå. I disse kommisjonene skulle bygdas mest innsiktsfulle og upartiske menn fra allmuen sitte, sammen med en øvrighetsperson og en landinspektør, og de skulle følge et utarbeidet skjema for fremgangsmåte. Landet ville også spare penger på omkostningene knyttet til den påbegynte landmålingen, som de også kommenterer at vil ta flere mannsaldre å fullføre.¹⁰⁷

Totenbøndernes tanker rundt eiendom fortsetter i de to neste punktene, 11 og 12. Her begynner de med sitt ønske om at alle regale eiendommer skulle selges, da disse hverken kunne bortforpaktet eller drives på offentlig regning. I punkt 12 tar de for seg odels spørsmålet, og deres standpunkt er at de ønsker den bevart. Ordningen de ønsker går ut på at førstefødte sønn, så sønner og deretter døtre av odels serververer kunne innløse sin odelsrett selv om godset ble solgt, men at denne retten bortfaller etter 5 år. Løsningssummen skulle da bli bestemt etter takst. De fortsetter med et punkt om arverett hvor de ønsker at døtre, likeså som sønnene, skulle kunne disponere arven sin etter 25 års alder. Også i punkt 14 kommer eiendom tilbake i fokus. Spesifikt nevner de vannsag som en av rettene eieren av eiendommen burde besitte. Både å skjære til bord og plank, samt salg av eiendomsprodukter ønsket de at skulle være mulig å gjøre uten å måtte søke om bevilgning. Siste punkt i utkastet omhandler også en slags handelsrett. Enhver gårdbruker skulle ha rett til å kjøpe og selge nødvendige varer i kjøpstedene som andre ikke kunne omsette uten økonomisk tap fordi de ikke hadde tid eller innsikt. Denne friheten skulle dog ikke tillates «løsse og ledige Personer» som vil kunne skade allmuen med sin «omflakning». En slik bekymring tyder på at bønderne vil sikre at

¹⁰⁷ Olafsen, A. (1914). s. 409

nødvendige varer var tilgjengelige for folk flest. Ved å ekskludere løse og ledige personer som flakker, eller streifer rundt kunne de da også sikre at en slik tilgjengelighet vedvarte.

Mot slutten av utkastet følger to punkter om embetsmenn. Her ytrer totenbøndene ønske om at embetspostene i staten burde fylles av nordmenn. Også besparelse tas opp igjen, denne gangen knyttet til avløsningen av embetsmenn og pensjonen de får. Bøndene ønsker at dersom en embetsmann blir vurdert som udugelig til å fortsette i sitt verv, burde vedkommende få en annen post som han er bedre skikket til. Ved forseelser bør en avløst embetsmann ikke kunne forvente pensjon eller økonomisk støtte fra offentligheten.¹⁰⁸

Sammenligning av bondeutkastene

Utkastene som er redegjort ovenfor dekker flere interessante aspekter av bøndenes politiske ønsker. Homb skriver i sitt kapittel fra *Ideal og realitet* at hovedvekten av bondeutkastene var fra Østlandet, noe som gjør at vi ikke nødvendigvis kan vurdere gjentakende momenter i disse utkastene som nasjonalt viktige saker for bøndene, men de vil fortsatt si noe om politisk tankegang og ønsker for fremtiden hos bønder som kom fra Østlandet.¹⁰⁹ For å sortere og ryddigere sammenligne meninger og temaer fra disse fire utkast vil sammenligningen deles inn i tematisk baserte underdeler, hvorav første i rekken er bondeutkastenes syn på embetsmennene.

En profesjonalisering og reduksjon av Embetsmenn

Samtlige av de fire utkastene ovenfor nevner embetsposter og embetsmenn i stor grad. I Modums forslag legges det frem allerede i punkt 3 et ønske om å ha statlig lønnede embetsmenn, noe som også går igjen i de andre forslagene. En profesjonalisering av embetsmennene, hvor de settes på fast lønn og en avvikler avgifter som sportler er noe gudbrandsdølene også er enige i. Som tidligere nevnt trekker Gudbrandsdalens utkast også inn eksamineringskrav for besettelse av sognelensmannposten, som er et annet aspekt ved profesjonaliseringen av embetsmennene. Det forekommer også et ønske om å verne om embetsposter i utkastene. Både Toten og Modums forslag nevner dette, hvor Modum trekker inn Indfødsretten bevarelse, mens Toten bare bemerker i sitt punkt nummer 15 at:

¹⁰⁸ Olafsen, A. (1914). s. 408-409

¹⁰⁹ Homb, F. D. (2014). s. 30

«Embeds-posterne i Statten ønske vi for Fremtiden, ene maatte beklædes af indfødte Normænd.»¹¹⁰

Dette ønsket om å ha norsk ledelse av nasjonen poengteres både når det gjalt embetspostene, men også i regjering. Et eksempel på dette er i første punkt i Hedemarkens utkast:

«ingen Dansk eller Udlænding maae have noget af sige ved Regieringen, uden Professorer og Doctorer; og ikke Eengang disse, uden de i Særdeleshed har aflagt Prøve paa Retsind og god Patriotisme.»¹¹¹

Til sammenligning stod det slående likt i Gudbrandsdalens utkast at:

«Jngen Dansk eller Udlændimng maa antages Ved Regjeringen, uden forhen aflagt Prøve paa Råtfærd og Patriotisme -».¹¹²

Således kan vi fastslå at det var relativ enighet om ønsket at norske og egnede personer besatte embetsposter og politiske verv i disse bondeutkastene.

Utkastene viser også tanker om reduksjonen av antallet embetsmenn, hvor både Gudbrandsdølene, Hedemarken og Toten nevner dette i sine utkast. Hvorav Totens argument baserer seg på reduksjon for å senke den økonomiske byrden, trekker Hedmarkens inn noe som kan tolkes som reduksjon basert på å motvirke både økonomisk og sosial ulikhet. På sin side har gudbrandsdølene eksemplifisert hvilke embetsposter som burde nedlegges, med argumentet om at «Ved disses overflødighed Vil Landets Giæld forøges, og Papiir Mynten formeres,..»¹¹³ Det er også verdt å bemerke at tre av utkastene også går spesifikt imot adel i Norge. Selv om både Modum, Gudbrandsdalen og Toten er enige i at eksistensen av adel i Norge er uønsket, knyttets det forskjellige argumentasjoner til temaet. Rettferdigheten rundt forrett hos en stand blir poengtert av Modum. Gudbrandsdølene er åpne til tanken om belønning etter fortjeneste, et aspekt som Totens utkast knytter til argumentet om at adel etter fortjeneste fordrer tilgjengelighet på statens embetsposter uten fødselsfortrinn. Slik knyttes spørsmålet om arvelig adel opptil argumentet om større tilgjengelighet og muligheter for flere i embetsposter.

¹¹⁰ Olafsen, A. (1914). s. 410

¹¹¹ Olafsen, A. (1914). s. 404

¹¹² Olafsen, A. (1914). s. 374

¹¹³ Olafsen, A. (1914). s. 374

Eiendom og Odelsretten

Flere av utkastene nevner også temaer omkring eiendomsforvaltning. I utkastene fra Toten og Modum legges det frem ønsker om rett til salg og produksjon av produkter fra egen eiendom. Begge forslag nevner spesifikt produksjon av bord og plank fra skog som et sentralt eksempel på hvordan en slik eiendomsrett vil kunne bli brukt. Modum har et lengre punkt tildelt dette spørsmålet enn Totens utkast, og går også inn på hvordan en slik rettighet også vil være til fordel for arbeidskapasiteten til bønder, da de vil spare tid på å bruke flomsag fremfor mer tidskrevende og kostbar handskur av trebord.¹¹⁴ Modum trekker også inn at staten burde oppmuntre og støtte slik produksjon.

Når det gjelder odelsspørsmålet, finnes det i de fire utkastene noen forskjellige synspunkter. Fra Modums punkt 7 er de synlig svært kritiske til å videreføre systemet slik det fungerer nå, basert på skepsis omkring foredlingen av arveforholdene mellom søsken og urettferdigheten med at eldste sønn ofte satt på stor jordeiendom som kanskje hadde blitt dyrket bedre dersom den var fordelt over flere av søsknene.¹¹⁵ I sitt punkt nummer 12 setter Totenutkastet ingen problem med fordelingen av eiendommen mellom søsken, men heller omkring rekkefølge i odelsretten og løsningsrettens lengde. De nevner dog i sitt 13. punkt et ønske om å likestille døtre og sønners aldersgrense på disponering av arv, noe som peker på tanker om rettferdighet imellom søsken rundt temaet arv.¹¹⁶ Det blir dog ikke direkte knyttet til odelen, slik som i Modums utkast.

Et annet aspekt ved utkastene som omhandler eiendom er bøndernes ønske om å ha retten til å kalle inn prester dersom de eier kirken selv. Dette nevnes i Gudbrandsdalens punkt 6 og Hedemarkens punkt 9, hvorav sistnevnte bare skriver en setning om det.

Gudbrandsdalsutkastet utdyper noe mer, med å argumentere for at en slik rett ville være til fordel for å «Nøyere forene Religionslærerne og Folket».¹¹⁷

¹¹⁴ Olafsen, A. (1914). s. 215

¹¹⁵ Olafsen, A. (1914). s. 216

¹¹⁶ Olafsen, A. (1914). s. 409

¹¹⁷ Olafsen, A. (1914). s. 375

Skrive- og tankefrihet

Et annet relativt vidtspennende tema i utkastene er bøndenes tanker om skrive-, tanke- og trykkefriheten. Dette nevnes i både Gudbrandsdalens, Hedemarkens og Modums utkast. Sistnevnte tar for seg temaet i 9. punkt, og bemerker at dette er en frihet som både regenten og borgere drar nytte av.¹¹⁸ Gudbrandsdalen trekker frem både hvilken viktig rolle skrivefriheten har for å forene regent og folket sammen og mulig kostnadsbesparelse en nyter ved å kunne dele sine “sande Rætfærdige-Meninger-Handlinger og Foredrag, uden lange bekostelige Reiser”.¹¹⁹ Ved å trekke inn kostnader knyttet til reise kan dette også vurderes som en frihet som gir større andel av folket mulighet til å ta del i meningsutvekslingen, da muligheten for deltakelse ikke blir blokkert av tid og økonomiske ressurser. Hedemarkens utkast uttrykker også et enstemmig ønske om trykkefrihet, og deres argumenter følger samme aspekter som de to foregående. Den er for landets beste, og gjør at Regenten alltid kan høre Nasjonens ønske. De trekker også inn hvordan bare “lurendreiere” vil misbruke denne friheten og de vil føle på Nasjonens mishag.¹²⁰

Stemmerett og representasjon

Samtlige av de fire utkastene tar for seg temaet stemmerett og representasjon. Modum nevner dette allerede i sitt første punkt, hvor de uttrykker ønsket om at regjeringen av nasjonen blir innskrenket med blant annet representanter som skal velges av nasjonen selv med tid på 3 eller 4 år. Representanter som plikter å fortsette i sine embeter dersom nasjonen ønsker det.¹²¹ Gudbrandsdalen ønsker på sin side en vid stemmerett som har omfanget av alle menn som har egenskapen og forfatningen til å møte opp skal bestemme hvem som blir distriktets representant. De presiserer også at valget av representant ikke skal godkjennes av noe embetsmann eller prest.¹²² Dette ønsket kan speile situasjonen beskrevet i Hedemarkens utkast, hvor det ble nevnt at det forekom at prester foreslo kandidaten han mente passet best, og de som sa imot ble kalt for urolige i hodet. Før denne delen argumentere Hedemarkutkastet for noe som kan tolkes for en enda videre representasjon, ved at enhver som har lyst, evne og på egen regning har råd til å møte i Riksdagen skal ha en tellende stemme.¹²³ Det er dog litt

¹¹⁸ Olafsen, A. (1914). s. 217

¹¹⁹ Olafsen, A. (1914). s. 375

¹²⁰ Olafsen, A. (1914). s. 404

¹²¹ Olafsen, A. (1914). s. 213

¹²² Olafsen, A. (1914). s. 376

¹²³ Olafsen, A. (1914). s. 405

usikkert på dette refererer til en nasjonalriksdag eller en distrikts riksdag som kan velge representanter. Til slutt uttrykker Totenutkastet i punkt 4 at når folkets representanter samles, skal bøndenes representanter ha like seter eller antall og like stemmer som de andre stendene.¹²⁴ Således viser alle utkastene et ønske om bønders representasjon, men med søkelys på ulike aspekter ved temaet.

Sammenligning av bondeutkast og utkast utenfor bondestanden

Til sammenligning finnes det også grunnlovsutkast som har sin opprinnelse utenfor bondestanden. Hva er forskjellene og likhetene i disse utkastene? Tar vi for oss Biskop Bugges og Professor Schlegels utkast får vi et innblikk i hvordan slike utkast så ut og hvilke momenter de trekker frem.

Biskop P. O. Bugges grunnlovsutkast

Ifølge forord i Riksforsamlingens forhandlinger 3. del som omhandler grunnlovsutkast, ble dette utkastet skrevet på oppdrag fra Prins Christian Frederik. Utkastet strekker seg over hele 47 punkter, noe som er til forskjell fra bondeutkastene som ligger mellom 10 og 20 punkter.¹²⁵ Ikke bare er det her en ulikhet i lengde, men tematikk og fokus er også svært forskjellig fra det vi ser i bøndene. I likhet med bondeutkastene støtter biskopen monarki og Christian Frederik som regent. Monarkiet skulle være arvelig og myndighetsalderen for kongen ble satt til 15 år. Totalt vier biskopen langt mer av utkastet sitt til spesifikke spørsmål omkring kongen enn noen av de fire bondeutkastene ovenfor. Han vier punkter til aldersmyndighet, arvefølge, krigføring og religion. Sistnevnte er ikke overaskende fra et utkast skrevet av en biskop.

“Kongen og Dronningen af Norge skal altid beskjende sig den evangelisk-lutherske Religion...”¹²⁶

Biskopen skriver likevel at:

“Dog Maae Kongen tillade fremmede Christne Religions Bekjendere at nedsætte sig i Norge, og at dyrke Gud efter deres Troe og Overbevisning ...”¹²⁷

¹²⁴ Olafsen, A. (1914). s. 408

¹²⁵ Jæger, T. C. (red.) (1916). *Riksforsamlingens forhandlinger: Tredje del: Grundlovsutkast*. Kristiania: Grøndahl & Søns Boktrykkeri. s. 65

¹²⁶ Jæger, T. C. (1916). s. 68

¹²⁷ Jæger, T. C. (1916). s. 69

Her åpnes det altså opp for at andre kristne trossamfunn skulle være tillat i Norge, men flere rettigheter ble holdt igjen:

“Men offentlige Bedehuse eller Kriker maae de ikke have, uden Stændernes Samtykke, ej heller ere de valgdygtige til Rigsdagene.”¹²⁸

Her kan man spekulere om “Valgdyktige” refererer til mulighet til å stille til valg eller muligheten til å stemme, men dette var altså en rettighet som ikke gis til andre kristne trossamfunn. Til sammenligning er religionsfrihet nevnt i Gudbrandsdølenes utkast, dog sammen med tenke- og skrivefrihet. De utdyper ikke mer enn at disse er “Nationens Medfødte Rættigheder”.¹²⁹

Biskopen går videre inn på kongens makt rundt embetsmenn, et tema som bondeutkastene tar opp i stor grad. Ifølge biskopen skal kongen ha enemakt til å tildele embeter og pensjoner. Han skal også ha enemakt til å bestemme lønningene deres og kunne avskjedige dem.¹³⁰ Her nevnes ingen reduksjon av embetsmenn, annet enn et ønske om et maks antall på 8 for embetsmenn ansatt til å “bestyre Regierngsforretningernes Gang”. Dette står i kontrast til bondeutkastene, hvor flere nevner og legger vekt på besparelser og reduksjon av embetsmenn til kun det nødvendige. Temaet adel nevnes også i biskopens utkast og i sin innledende setning virker noe likt med bøndene. “Den norske Natjon erkjender ingen Adel eller adelige Privilegier, hverken personelle eller reelle.”¹³¹ Men i de mer utdypende setningene som følger, stikker biskopens meninger seg klart ut fra bondeutkastenes. Hvor både Toten og Gudbrandsdalen går helt imot opprettelsen av Grevskaper og Baronier i Norge, har biskopen et mer utdypende skriv om hva som skal hende med de som alt eksisterer:

“Grever og Barnoner, der eje Grevskaber og Baronier i Norge, beholde for dem og deres Decendentere deres Titler samt alle de Rettigheder og Privilegier, hvoraf de nu ere i Besiddelse, i 100 Aar, eller indtil d. 10 April 1914, fra hvilken Dag disse Titler og Privilegier aldeles ophøre.”¹³²

¹²⁸ Jæger, T. C. (1916). s. 69

¹²⁹ Olafsen, A. (1914). s. 375

¹³⁰ Jæger, T. C. (1916). s. 69

¹³¹ Jæger, T. C. (1916). s. 71

¹³² Jæger, T. C. (1916). s. 71-72

Således er forskjellene at hverken Toten eller Gudbrandsdal går i detalj på hva som skal gjøres med den etablerte adelen i Norge. Til slutt er det verdt å poengtere to likheter som finnes mot slutten av biskopens utkast. Første forekommer i punkt 46, hvor det står:

“Alle Embedsmænd, Krigsfolk og Andre, som i Eed tage, skulle sværge Troskab til Kongen og Konstitutionen.”¹³³

Dette punktet kan tydelig sammenlignes med bøndernes tanker om prøving av patriotisme tilknyttet embetsposter, et tema som forekommer direkte i både Hedemarken og Gudbrandsdalens utkast, dog det er spesifiserte krav for dansker og andre utledninger som skal være i regjering. Andre likheter som kan poengteres forekommer i siste punkt og omhandler eksaminering av embeter. Her ønsker biskopen at konstitusjonen skulle trykkes og læres bort på Universitet, samt at “alle Embeds Examina skulle Candidaterne examineres i den.”¹³⁴ En parallell kan trekkes mellom en slik eksaminering av kjennskap til konstitusjonen og Gudbrandsdalens ønske om eksaminering før ansettelse av Sognelensmenn.¹³⁵

Professor Schlegels grunnlovsutkast

Fra Riksforsamlingens forhandlinger 3. del finner vi også statsrettsprofessor Johan Friderich Wilhelm Schlegels grunnlovsutkast. Utkastet er datert til København, som var universitetet han jobbet ved, den 1. april 1814. I forord til 3. del står det også at Professor Schlegel hadde tenkt å ettersende et mer detaljert forslag til rikets organisasjon.¹³⁶ Som poengtert i forordet, så har man ikke funnet noe slikt detaljert forslag i ettertid, og utkastet står da på 10 punkter og 2 kapitler.

Her deler utkastet noe tematikk med biskop Bugges. De tar begge for seg Kongens myndighetsalder, hvor professoren anså det for å være 17 år.¹³⁷ Utkastet tar også for seg regentens religion og setter tydelig krav: “Jingen kan blive Konge Norge uden han bekiender sig til den Evangeliske Religion ...”.¹³⁸ Kongen skulle håndheve og beskytte landet religion, men han skulle også ha rett til å tillate tilstedeværelse av andre trossamfunn så lenge disse ble

¹³³ Jæger, T. C. (1916). s. 76

¹³⁴ Jæger, T. C. (1916). s. 76

¹³⁵ Olafsen, A. (1914). s. 374

¹³⁶ Jæger, T. C. (1916). s. 10

¹³⁷ Jæger, T. C. (1916). s. 152

¹³⁸ Jæger, T. C. (1916). s. 153

innskrenket for å bevare offentlig sikkerhet og statsreligionen.¹³⁹ Utkastet tar også for seg ansettelse av Embetsmenn:

“Saaledes beskikker og igjen afkjediger han Rigets verdslige, geistlige og militaire Embedsmænd ...”.¹⁴⁰

Dette står særlig i kontrast til Hedemarken og Gudbrandsdalens ønsker om å kalle prester selv. I likhet med Biskop Bugges utkast setter også Professor Schlegel tydelig fokus på Rigsdagsforsamlingene i sitt andre kapittel. Her tar Professor Schlegel for seg hyppigheten og ønskelig antall oppmøtte, mellom 100-120 personer til forsamling hvert 3. år.¹⁴¹

Et svært interessant aspekt ved dette kapittelet er professorens tanker omkring valg gjennomførelse til riksdagen. Representantene kaller han for deputerede og grunnet forebygging av uorden burde ikke borgere velge disse direkte. De skulle derfor velge et visst antall valgmenn som deretter skulle velge de deputerede. Det følger også noen krav til å bli valgmenn og deputerede, hvor utkastet foreslår at en måtte enten eie “... en vis grundeiendom i Distriktet af bestemt Værdie, eller er Kongelig Embedsmand.”.¹⁴²

Her kommer også en interessant tankerekke om offentlige embedtsmenns rolle i valget og eventuelle problemer som kunne oppstå dersom disse fikk innflytelse.

“Offentlige Embedsmænd bør ikke være aldeles udelukkede fra dette Valg, da disse formedelst fortrinlig Oplysning kunde være meest skikkede til at fungere som saadanne.”.¹⁴³

De burde altså få ta noe del siden de kunne være de mest sikkede til en funksjon som representant eller valgmenn. Det uttrykkes som nevnt også en skepsis om at ved for mange embetsmenn ved riksdagen vil Riksdagen “snarere vilde faae Udseende af et Regjeringsraad end af en National-Repræsentation.”.¹⁴⁴

Til slutt i sammenligningen er det interessant og se på professorens tanker om adel, som blir nevnt i flere av de andre utkastene. I utkastet skrives dette om adelens rolle i utformingen av konstitusjonen:

¹³⁹ Jæger, T. C. (1916). s. 153

¹⁴⁰ Jæger, T. C. (1916). s. 153

¹⁴¹ Jæger, T. C. (1916). s. 155

¹⁴² Jæger, T. C. (1916). s. 155

¹⁴³ Jæger, T. C. (1916). s. 156

¹⁴⁴ Jæger, T. C. (1916). s. 156

“Lykkeligviis ere der saa faae Adelige i Norge, at disse ikke med mindste Skingrund kunne som Adelige reclamere nogen særdeles Deeltagelse i Constitutionen.”¹⁴⁵

Det at adelen ikke kunne påberope seg noen særlig deltakelse i konstitusjonen bruker professoren som argument videre i teksten:

“Rigsdagen bør derfor bestaae af Deputerede frit valgte af Kiøbstederne og Landet, uden Hensyn til Fødesel eller en vis Stand og Værdighed.”¹⁴⁶

Dette argumentet viser et noe kritisk syn på adelige i Norge, dog formulert på en signifikant annerledes måte enn i bondeutkastene.

Avslutning

Tematikken i oppgaven har vist til litteratur som beskriver bonderepresentantene på Eidsvoll som tause samt at de kunne bli latterliggjort basert på deres væremåte. Dette tyder på at en stor andel av bøndene ikke passet inn i den politiske kulturen som ble fremmet av embetsmennene ved grunnlovsforsamlingen. Utkastene fra bønder blir også vurdert som nære og konkrete. Denne tematikken poengteres også før 1814 ved måtene myndighetene manipulerte bondestanden, eksemplifisert av bondeombudsmenn som ble brukt til skatteinnkreving. Som oppgaven har illustrert, var bøndene på ingen måte uinteressert eller manglende av en politisk utvikling og kultur. Framveksten av kommisjoner, lokalstyre, organisert aksjoner, representasjon og grunnlovskastene beviser nettopp dette. Det er derfor svært interessant å se denne politiske utviklingen av bondestanden som bakteppet for disse utkastene. Som belyst i analysen og sammenligningen har disse grunnlovskastene noen klare forskjeller, men også likheter. At bøndene tar for seg en noe lik tematikk i disse utkastene er ikke overaskende, da de kommer fra samme stand i samfunnet og hadde trolig opplevd og tatt del i den samme politiske utviklingen. Samtidig har oppgaven vist til sosiale skiller innad i bondestanden, så en helt lik oppfatning av saker og tematikk hos hele bondestanden er derfor vanskelig å fastslå. Selv om disse utvalgte bondeutkastene bærer likheter i tematikk så har analysen vist at de trekker fram forskjellige argumenter knyttet til disse temaene. Eksemplene hvor de er relativt enstemmige i sin sak, som representasjon og embetsmenn, viser hvordan standen var i enighet om ønsket om endring, men ikke nødvendigvis samkjørte i samme fremgang eller argumentasjon for en slik endring. På en annen side ser vi at utkastene som tar for seg odelsretten viser en tydelig forskjell i

¹⁴⁵ Jæger, T. C. (1916). s. 155

¹⁴⁶ Jæger, T. C. (1916). s. 155

oppfatningene som fantes innad i bondestanden, hvor noen går hardt ut mot datidens løsninger og andre foreslår mindre endringer og virker langt mindre kritiske. Ved granskingen av utkast med opprinnelse utenfor bondestanden, kommer fram flere interessante eksempler ut av granskningen. Det svært kritiske synet på adelen fremmet i bondeutkastene er veldig nedtonet i utkastet fra Schlegel. Det samme gjelder i gjengangen av eksaminering av embetsmenn i begge typer utkast, som på Gudbrandsdalens utkast kommer i sammen med tankegangen om reduksjon av embetsmenn og allmuens valg av egne prester, mens i Bugges utkast er dette ført sammen med en enemakt hos kongen til å tildele embeter. Dette tyder på at det var enkelte detaljer i saker det var enighet om, hvert fall mellom forfatterne av de respektive utkastene, men at disse trolig kom fra to forskjellige ståsteder med forskjellige argumentasjoner. Konklusjonen blir da at selv om bøndene ble sett på som enkle hadde de en egen politisk kultur, med enigheter og uenigheter vedrørende flere saker og tema. Samtidig virker det som at selv i en politisk virkelighet hvor embetsmennene satte rammeverket, fantes det noe enighet på tvers av stendene og i disse utkastene, noe som igjen peker på bøndenes utvikling som politiske aktører og deres politiske kulturs fremvekst og omfang.

Litteraturliste:

Kildemateriale:

Jæger, T. C. (red.) (1916). *Riksforsamlingens forhandlinger: Tredje del: Grundlovsutkast*. Grøndahl & Søns Boktrykkeri

Olafsen, A. (red.) (1914). *Riksforsamlingens forhandlinger: Første del: Protokoller med bilag og tilæg*. Grøndahl & Søns Boktrykkeri

Litteratur:

Dyrvik, S. & Feldbæk, O. (2005). *Aschehougs Norges Historie: Bd. 7. Mellom brødre: 1780-1830*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Dørum, K. (2010). Opprør eller legitim politisk praksis? - Kommunalisme og folkelige aksjoner i Norge ca. 1700 -1850. I H. Sandvik (Red.), *Demokratisk teori og historisk praksis* (s.71-104). Scandinavian Academic Press / Spartacus forlag.

Fure, E. & Mykland, K (red.). (2013). *Eidsvoll 1814*. Dreyers Forlag.

Homb, F. D. (2011). *Bøndene i 1814*. [Masteroppgave]. Universitet i Oslo

Homb, F. D. (2014). «de snakker politik [...] de er ikke bønder mere». Synet på embetsmenn og frihet og likhet hos bøndene i 1814. I M. Hommerstad & M. N. Ottosen (Red.), *Ideal og Realitet – 1814 i politisk praksis for folk og elite*, (s. 29-46), Akademika forlag

Hommerstad, M. (2014). *Politiske Bønder – Bondestrategene og kampen om demokratiet 1814-1837*. Spartacus Forlag / Scandinavian Academic Press.

Hommerstad, M & Frydenlund, B. (2014) Politisk kultur og politisk praksis rundt 1814. I M. Hommerstad & M. N. Ottosen (Red.), *Ideal og Realitet – 1814 i politisk praksis for folk og elite*, (s. 11-28). Akademika forlag

Johansen, A. (2019). *Komme til orde – Politisk kommunikasjon 1814-1913*. Universitetsforlaget.

Kjeldstadli, K. (1997). Å analysere skriftlige kilder. I E. Fossåkaret, O. L. Fuglestad & T. H. Aase (Red.), *Metodisk Feltarbeid: Produksjon og tolkning av kvalitative data* (s. 207-233). Universitetsforlaget

Melve, L. (2018). Å arbeide komparativt. I L. Melve & T. Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter*. (s. 70-91). Universitetsforlaget

Mestad, O. (2008). Næringsfridom i 1814-grunnlova. I D. Michalsen (Red.) *Forfatningsteori møter 1814*. (s. 21-94). Akademisk Publisering

Myking, J. R. (1996). Lagrettemenn og bygdeelite ca. 1650-1750. Eit eksempel frå Nordhordland, *Heimen*, 33(3), 179-188.
<https://www.nb.no/items/ac0aba019a9eb3f30f068abc39044692?page=0>

Seip, J. A. (2002). *Utsikt over Norges Historie*. (3. utg.). Gyldendal Norsk Forlag

Steen, S. (1983). Mennene på Eidsvoll. I S. Supphellen (Red.). *Norske historikere i utvalg IX: Studier i norsk historie omkring 1814 – Ein Nasjon stig fram* (s. 155-166). Universitetsforlaget

